

RUSKÝ JAZYK V ZÁKLADNÍ DEVÍTILETÉ ŠKOLE

(Obecná charakteristika nového pojetí vyučování ruskému jazyku.)

Východiskem k zpracování nového pojetí vyučování ruštině jsou stranické dokumenty. především dubnové usnesení ÚV KSČ z r. 1959 „O těsnějším spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v ČSR“ a materiály XI. sjezdu naší strany, týkající se zejména poslání a obsahu naší školy v údobí dovršení socialismu v naší zemi. Konkrétním podkladem nového pojetí jsou pokusné osnovy a učebnice dvanáctileté střední školy a předběžné výsledky dosavadního výzkumu zpracované pracovníky VÚP a příslušných pedagogických institucí, dále sovětské zásadní články a diskuse uveřejněné v pedagogických a metodických časopisech o praktickém zaměření vyučování cizím jazykům, konečně závěry z posledních jednání odborné komise a seminářů ve VÚP i konferencí LKR, které současně s problémy základního učiva prodiskutovaly otázku cíle ve vyučování ruskému jazyku. Neméně závažným materiálem pro zpracování nového pojetí je hlubší analýza současného stavu vyučování ruštině na našich všeobecně vzdělávacích školách, provedená pracovníky VÚP i MŠK v 1. pololetí r. 1959.

Nové pojetí vyučování ruskému jazyku se opírá o výsledky socialistické pedagogiky, psychologie, jazykovědy a o učení fyziologie vyšší nervové činnosti. Využívá vědeckých výsledků sovětské metodiky vyučování cizím jazykům a ruskému jazyku na neruských školách, vlastních výsledků zkoumání vyučování ruštině a opírá se o analýzu a zevšeobecněné zkušenosti nejlepších učitelů ruštinářů, o studium posledních literárních pramenů z pedagogické a metodické pokrokové literatury naší i zahraniční. Základní zásady nového pojetí vyučování ruštině spočívající na marxistických základech jsou v rozporu s názory a revizionistickými snahami zastánců přímé metody a metody gramaticko-překladové; vycházejí z pokrokových tradic vyučování cizím jazykům a využívají kladných myšlenek naší a zahraniční metodiky.

Tento návrh byl v základních rysech prodiskutován v odborné komisi, rozšířené o krajské metodiky, a v seminářích VÚP.

Cíl a úkol předmětu

Při dovršení socialismu v naší zemi, při vytváření těsnějších hospodářských, politických, kulturních a vědeckých styků s SSSR i s ostatními zeměmi tábora socialismu vystupuje do popředí úloha ruského jazyka jako důležitého světového dorozumivacího prostředku, jež je plně v souladu s pedagogickou zásadou těsnějšího spojení školy se životem, vytkanou dubnovým usnesením ÚV KSČ. Tato zásada nachází svůj odraz ve vyučování ruštině především v zesílené orientaci na praktické zvládnutí jazyka, tj. aby žáci dovedli užívat ruštiny jako nástroje dorozumění.

Poslední údobí u nás i v Sovětském svazu, zejména pod vlivem nesprávné interpretace některých myšlenek Stalinových statí „O marxismu v jazykovědě“, lze charakterizovat jako etapu, v níž se zdůrazňovala výchovně vzdělávací stránka na úkor praktického ovládnutí ruského jazyka. Ve vyučování jednostranně převažovala mluvnice, rozbor, překlad, přílišné teoretizování a vcelku pasivní formy

práce. Nedostatečně byla věnována pozornost nácviku živého jazyka, zejména samostatného ústního i písemného vyjadřování. Vyučování ruštině se podle našeho názoru musí rozvíjet v harmonickém souladu obou těchto stránek, tj. výchovně vzdělávací a praktické stránky, odpovídající dialektické jednotě teorie a praxe, a to tak, aby teorie plně pomáhala praxi, nikoli aby praxe byla nahrazována teorií. Nejsprávnější vytyčení cíle bude tedy v novém pojetí vyučování ruštině takové, v němž praktické zvládnutí jazyka bude zdůrazněno na prvním místě, na rozdíl od dosavadního stavu, kdy byl praktický cíl odsunut na místo druhé.

Vyučování ruštině na základní devítileté škole sleduje tedy v soulase s obecnými cíli výchovy a vzdělání v duchu zásady spojení školy se životem cíl praktický a výchovně vzdělávací.¹⁾ Praktický cíl ve vyučování ruštině je třeba chápat v dialektické jednotě s výchovně vzdělávacím cílem, jenž se uskutečňuje v každodenní práci učitele. Nelze nikterak snižovat úlohu základních teoretických poznatků např. z mluvnice, důležitých k uskutečnění jednak cíle praktického, jednak cíle výchovně vzdělávacího.

Praktické řečové dovednosti, četba, poslech, ústní a písemné vyjadřování spolu s teoretickými poznatky umožňují při správném a cílevědomém vedení vyučování i rozvoj rozumových schopností žáka, jeho logického myšlení, jeho mravní, citové a estetické stránky a působí na ideovou výchovu žáka v duchu socialistického humanismu, proletářského internacionalismu, v duchu přátelství a lásky k Sovětskému svazu.

Na základní devítileté škole lze při dvou hodinách týdně ve 4. a 5. ročníku a při třech hodinách týdně v 6. a 9. ročníku ve srovnání s bývalou osmiletou střední školou dosáhnout hlubších a trvalejších praktických jazykových dovedností a návyků. Je třeba však mít na zřeteli, že důkladného prohloubení praktických dovedností a poznání sovětského života se žákům dostane na školách II. cyklu.

Žák má v základní devítileté škole ovládnout jazyk tak, aby dovedl

a) samostatně číst s porozuměním nepřiliš obtížný ruský text v originále s pomocí slovníku a porozumět slyšenému slovu;

b) samostatně se vyjadřovat ústně a písemně o nejdůležitějších otázkách z probrané tematiky z politického, hospodářského a kulturního života.

Národní škola (4. a 5. ročník) má položit základy těmto komplexním dovednostem, především má žák zvládnout v určité kvalitě grafickou a fonetickou stránku ruského jazyka. Současně s rozvojem praktických dovedností působí se na všestranný rozvoj žáka po stránce rozumové, ideové, mravní a estetické.

Obsah

V dosavadním pojetí vyučování ruštině z hlediska obsahu se projevoval nesprávný vztah mezi řečovými dovednostmi a jazykovými prostředky (tj. mezi čtením a poslechem, ústním a písemným projevem na jedné straně, slovní zásobou, mluvnici, výslovností a pravopisem na straně druhé); nejvíce času se věnovalo jazykovým prostředkům, především mluvnici, a naprosto nedostatečně se pamatovalo na řečové dovednosti, zejména na ústní projev. Bude tedy nutno vytknout správný poměr ve prospěch řečových dovedností, jimž je podle našeho názoru nutno věnovat ve vyučování mnohem více času než jazykovým prostředkům.

Vedle problému vzájemného poměru mezi řečovými dovednostmi a jazykovými

¹⁾ Podrobného třídění užívají autoři nejnovějších sovětských metodik cizojazyčného vyučování a návrhy posledních osnov, přičemž pod pojmem praktický cíl rozumějí ovládnutí jazyka z hlediska čtení, poslechu, ústního a písemného projevu.

prostředky půjde rovněž o správné vymezení proporcionality uvnitř jednotlivých druhů. U komplexních dovedností jde především o závažný vztah mezi komplexními dovednostmi receptivními (čtení, poslech) a aktivními (ústní a písemný projev), který — jak známo — nebyl příznivý pro aktivní komplexní dovednosti. Na druhé straně bude potřeba vyřešit správný vztah a časový poměr mezi jednotlivými druhy jazykových prostředků, zejména mezi slovní zásobou a mluvnici tak, aby poměr mezi nimi byl rovněž vyvážený, nikoli převážně ve prospěch mluvnice, jako tomu bylo dříve.

Nový obsah s praktickým zaměřením vyžaduje přehlédnout pečlivě všechny požadavky na komplexní dovednosti, zejména pak z hlediska samostatné práce žáků v ústním i písemném projevu, a podrobněji je rozpracovat se zřetelem k jednotlivým stupňům i třídám. Totéž je třeba mít na paměti při výběru textového materiálu; ten musí být správně volen se zřetelem k receptivnímu i aktivnímu ovládnutí jazyka, a nikoli jednostranně, jak tomu bylo doposud, převážně z receptivní stránky.

Z komplexních dovedností vystupuje jako důležitý problém soustavný nácvik a rozvoj syntetického čtení, tj. samostatného tichého bezpřekladového čtení, které je nástrojem k samostatnému zdokonalování v pasivním ovládnutí ruštiny a důležitým prostředkem k poznávání sovětských zkušeností, k vzdělání a výchově mládeže vůbec.

Vštipit správný návyk samostatného čtení lze jen za předpokladu, že se bude vést mládež od 6. ročníku k soustavné, přiměřeně adaptované a důsledně kontrolované četbě převážně ze sovětské literatury a že se povede k návyku hledání slov ve slovníku a k logickému odhadu významu slov. Jak ukázaly výzkumy a rozbor dosavadního stavu vyučování ruštině, na školách se převážně pěstovalo jen čtení analytické, s překladem a rozbořem. Tak se analytické čtení, které je v podstatě prostředkem k syntetickému čtení, stalo ve vyučování ruštině cílem a syntetické čtení, které má být ve skutečnosti cílem, z vyučování téměř zmizelo. Nové pojetí bude vyžadovat, aby se vybraly texty odstupňované podle množství a obtížnosti lexikálních a mluvnických jevů a aby se stanovily normy pro soustavnou četbu a vyhradil čas na její kontrolu.

Poslech a porozumění slyšenému projevu má velký význam pro praktické užívání jazyka. Vždyť v praktickém životě půjde v podstatě o poslech rozhlasu, zvukového filmu, televize apod., dále o poslech mluvy rodilého Rusa nebo cizince hovořícího rusky. K nácviku poslechu účinně povedou delší vyprávění učitele se zjišťováním porozumění, četba zajímavých příběhů, v 8. a 9. ročníku i krátké referáty (s aktuálním obsahem), které upoutají pozornost žáků a umožní sledovat vyprávění s plným porozuměním. Učitel má v plné míře využívat gramofonových desek nebo magnetofonu, jednak aby vedl žáky k poslechu a porozumění reproduované řeči, na niž si musí ucho zvláště zvyknout, jednak aby vedl žáky k nácviku poslechu jiného hlasu, např. jiného učitele-ruštináře (s různou hlasovou výškou i barvou: basové, sopránové zabarvení atd.) nebo hlasu rodilého Rusa.

Vyučování ústnímu projevu se nemůže stát pouhým přídatkem k vyučování čtení, jak to bývalo doposud, ale naopak musí mít ve vyučování přímo vytčen potřebný čas. K nácviku hovoru slouží především účelná a systematicky prováděná konverzace o nejdůležitějších otázkách života, bez všeho formalismu, který obvykle spočíval v tom, že se při hovoru kladly žákům otázky málo životné, nepřirozené a nepotřebné pro hovor s Rusem nebo cizincem mluvícím rusky.

Výcvik v ústním projevu začíná již v první etapě, tj. ve 4. ročníku, a prochází celou základní devítiletou školou. Od počátku je potřeba pěstovat u žáků samostatný projev, odpovídající přirozeným hovorovým situacím. Základem je dialog, který

musí být odstupňován tak, aby měl po stránce výrazové vzestupnou tendenci od jednoduchých vět, sestavovaných na základě určitých konstrukcí, až po samostatný rozhovor žáků, přecházející v delší monolog nebo diskusi na určité téma. Cvičení v dialogu musí být volena se zřetelem k postupnému narůstání obtíží.

Vedle přirozeného dialogu, který nejučinněji přispívá k rozvoji samostatného ústního projevu, lze užít i jiných způsobů nácviku hovoru, např. samostatné reprodukce žáků. Je třeba dbát toho, aby reprodukce čteného textu sledovala rozvoj přirozené mluvy.

Z hlediska rozvoje dovedností a návyků ústního projevu by se mělo rovněž pěstovat vyprávění na základě konverzačních témat. Velmi důležitou úlohu zde sehrají dynamické obrázky bez přílišných podrobností, spíše ve formě příběhů. Stejnou funkci má užití diafilmu a filmu.

Zejména ve vyšších třídách základní devítileté školy (v 8. a 9. ročníku) lze úspěšně pořádat ruskou besedu na základě kratších referátů, spojených s rozбором určitého tématu, knihy, filmu, události apod.

Memorování má velký význam pro upevnění slovních nebo mluvnických cvičení, neboť uvádí do činnosti kinesteticko-řečový aparát. Hraje důležitou úlohu na národní škole, kde se procvičuje mechanická paměť a kde se kladou základy dovednostem a návykům v ústním projevu. Zde lze k memorování vhodně užít životných dialogů, jednoduchých básní a písní, ve vyšších třídách i úryvků umělecké prózy. I praktické pojetí vyžaduje věnovat memorování mnohem větší pozornost, než tomu bylo dříve.

Nové pojetí vyžaduje, aby se na základní devítileté škole rozvíjely samostatné formy písemného projevu, zejména dopisování, písemné sdělení nebo vyprávění, vyplnění přihlášky k pobytu apod. Ukazuje se, že dopisování s mládeží SSSR jde obvykle mimo vyučovací proces a že se nedostatečně využívá sovětské korespondence při vyučování ruštině. Naopak, nácvik písemného projevu se zúžil jen na psaní diktátů, často s obtížnými pravopisnými jevy a málo potřebnými slovy a slovními spojeními.

Z hlediska praktického zaměření vyučování ruštině bude nutno provést nový výběr jazykových prostředků, především výběr slovní zásoby z hlediska potřebnosti a přístupnosti. Bude potřebí dosavadní výběr slov (viz V. Čicha, A. M. Effenbergerová „Požadavky na učebnice ruského jazyka“, cyklostyl., v SPN) upravit tak, aby se do povinného slovního minima dostala ve větším poměru, než tomu bylo doposud, slova pro hovorovou stránku a slova se zaměřením na výrobní práci žáků. Podle našeho názoru omezovat se tradičně na literárně historickou a kulturní tematiku v jazykovém vyučování a velmi nedostatečně na tematiku výrobně technického procesu byla krajnost, která dnes neodpovídá zájmům společenské praxe. Na druhé straně je však nutno vystříhat se druhé krajnosti, tj. orientovat se přednostně jen na tematiku výrobně technických procesů; to by nebyla správně pochopena pomoc pracovní výchově při vyučování ruštině a cizím jazykům vůbec. Slovní zásoba, tvořící podstatu jazyka, musí obrazy život socialistické společnosti všestranně, jak po stránce kulturní, politické, tak i po stránce materiálně výrobní. V tomto směru je tedy potřebí vidět přehodnocení výběru slovní zásoby pro praktické a s ním i výrobně technické zaměření.

Bude třeba konkrétně vybrat takový počet slov z různých výrobně technických odvětví, aby to umožnilo číst i některé odborné články. Domníváme se, že by tento počet mohl činit asi 10 % z celkové slovní zásoby (např. názvy nejdůležitějších nástrojů, činností z výrobního procesu), což je přibližně 30 slov na jeden ročník (počínajíc 6. ročníkem). Celkový obsah slovní zásoby by v podstatě zůstal jako v ná-

vrhu osnov pro DSŠ; byl by rozšířen jen o počet slov z odborné terminologie.

Co se týká základního mluvnického učiva, půjde vcelku o přehlednutí dosavadního systému uvedeného v návrhu osnov pro pokusné DSŠ a to tak, aby mohl účinněji napomáhat splnění praktického a výchovně vzdělávacího cíle. V podstatě tedy začne systematické probírání mluvnice v 6. ročníku, kdy žáci mohou navazovat na poznání a dobře osvojený mluvnický systém v mateřském jazyce. Nezbytné mluvnické jevy potřebné na národní škole pro nácvik ústního projevu budou se osvojovat lexikálně. Svým rozsahem i obsahem bude mluvnice vcelku odpovídat mluvnickému učivu 2. stupně pokusné DSŠ. Bude se proto moci věnovat více času řečovým dovednostem a bude moci být rozšířena potřebná slovní zásoba. Stejným způsobem bude přehlednuto základní učivo ve výslovnosti a pravopisu z hlediska praktického zaměření vyučování ruštině. V dosavadním systému se nejeví naléhavá potřeba změn proti návrhu v osnovách DSŠ. Půjde spíše o to, metodicky rozpracovat probírání obou jazykových prostředků.

Organizační formy, metody, postupy

Úspěch v praktickém ovládnutí jazyka závisí na objektivních a subjektivních podmínkách, na daném počtu hodin, na možnostech školské správy (např. na dělení tříd), na školském dozoru, na učebnicích, nejvíce však na učitelích, na jeho jazykové a metodické přípravě. Výsledky v praktických dovednostech budou lepší, budou-li se třídy — již nyní od 8. ročníku a perspektivně od 6. ročníku — při větším počtu žáků dělit. Je-li celkový počet hodin ruštiny relativně menší vzhledem k předchozím učebním plánům, zejména na střední škole, lze z toho usoudit na význam základní devítileté školy při plnění konečného cíle. Tím je zdůvodněn požadavek dělení tříd a užívání efektivních způsobů práce při zachování tří hodin ruštiny týdně v 6.—9. ročníku. Počet tří hodin nejlépe odpovídá pracovnímu rytmu žáků během týdne, střídavě ob den mohou plnit úkoly samostatné práce doma i ve škole. Pokud jde o metody a jejich výběr, bude potřeba v novém pojetí s praktickým zaměřením věnovat jim zvláštní pozornost. Jestliže se podle marxistické dialektiky při určující úloze obsahu přisuzuje aktivní úloha formě, která může vývoj obsahu plně podpořit a urychlit, pak je správné v duchu této aktivity formy přehlednout všechny vyučovací metody práce při vyučování ruštině. To bude znamenat upustit od zastaralých způsobů, které by se staly brzdou novému obsahu, a vyzdvihnout takové účinné formy, které pomohou při realizaci nového pojetí ruštiny.

Především půjde o přehodnocení a správné využití didaktických i metodických zásad vyplývajících z povahy vyučování ruskému jazyku. Tak např. zásada uvědomělosti se chápala jednostranně, což vedlo k přílišnému užívání rozběrů, srovnání, překladů z ruštiny do češtiny. Takto chápaná zásada uvědomělosti se stala mnohdy brzdou při vytváření komplexních dovedností a měla za následek podceňování významu mechanické paměti, důležité při osvojování slovní zásoby, při memorování básní a písní.

Pokud jde o zásadu uvědomělosti se zřetelem k užívání mateřského jazyka při vyučování ruštině, je třeba respektovat požadavek správného vztahu překladových a bezpřekladových forem práce; bezpřekladové formy práce umožní, aby vytvořené stereotypy ruské řeči se staly ve vědomí žáka bezprostředními spoji při porozumění i vyjadřování dané myšlenky v ruštině, a to postupně i bez pomoci mateřského jazyka, který byl dříve nezbytným zprostředkujícím článkem porozumění.

Rovněž zásada aktivity se chápala dříve jednostranně, v souvislosti s receptivním ovládnutím jazyka, spíše jako aktivnost myšlení, méně z hlediska rozvoje řečové kinestezie. Vcelku se tato zásada uplatňovala nedostatečně a byla spíše nahrazována zásadou uvědomělosti, s níž je nerozlučně spojena. Při správném využití této zásady v duchu praktického zaměření vyučování ruštině jde u žáků o rozvoj jak vnitřní aktivity, např. samostatná práce při syntetickém čtení, při poslechu (užívání odhadu), tak i o rozvoj vnější aktivity při rozhovoru, diskusích, při zpěvu, memorování básní, při užívání samostatné doplňkové mimoučebnicové četby, dopisování apod.

Jednostranné zaměření vyučování ruštině jen na porozumění nevedlo k plnému využití zásady názornosti. Tato zásada byla spíše chápána jako názornost vnitřní (jazyková), tj. srovnání jevů v ruštině s mateřským jazykem nebo jevů v ruštině mezi sebou, v naprosto nedostatečné míře jako vnější názornost (nejazyková), čímž se myslí užití konkrétního názoru. K tomu, aby bylo dosaženo zajištění praktického cíle vyučování, bude nutno spolu s jazykovou názorností ve větší míře využívat názornosti vnější, a to nejen obrázků, kartonů, schémat, tabulí, nákrešů, ale i moderních pomůcek: gramofonu, magnetofonu, diafilmu, filmu, rozhlasu. Při užití názoru (zejména obrazů) v nácviku hovoru je však třeba dbát toho, aby chom neupadli do podobné krajnosti jako při užití zásady uvědomělosti. Přílišné užívání obrázků popisného charakteru, obsahujících slova málo užívaná v živé mluvě (např. pouhé názvy věcí), brzdí rozvoj živé mluvy potřebné při styku s Rusem nebo cizincem mluvícím rusky. Proto bude potřeba promyslet takové názorné pomůcky a obrázky, které zobrazují určitá témata ze života lidí např. v podobě filmových záběrů apod.

Hlavní efektivní způsoby práce lze stručně, v odlišnosti od dosavadního vyučování, shrnout do těchto bodů:

a) Zaměřit se plně na rozvoj praktických dovedností (čtení, poslech, ústní a písemný projev) a pokud možno v každé hodině věnovat náležitou pozornost komplexním dovednostem receptivním i aktivním;

b) věnovat mnohem více času cílovým dovednostem v poměru k času věnovanému jazykovým prostředkům;

c) pamatovat ve vyučovacích hodinách na volnou hodinu (nejméně jednu za měsíc) s plnějším využitím časopisů (aktualit), konverzace, s využitím dopisů žáků z SSSR, ke zpěvu i memorování i k celkovému zradostnění hodin ruštiny;

d) využívat v maximální míře názorných pomůcek (obrázků, gramofonu, magnetofonu, diafilmů) k účinnému zajištění praktických dovedností, k celkovému zvýšení zájmu o ruštinu;

e) vést k samostatnému syntetickému čtení, překládat jen těžší místa, nikoli mechanicky každou větu, navýkat žáky samostatně hledat neznámá slova ve slovníku, vést k logickému odhadu významu slov;

f) číst žákům zajímavé články nebo úryvky k rozvoji porozumění slyšenému slovu a využívat technických pomůcek, např. magnetofonu;

g) věnovat v každé hodině pozornost soustavnému nácviku konverzace, ve vyšších třídách volit samostatné konverzační hodiny; užívat účinných hovorových cvičení na dané téma, např. konverzace dvou žáků nebo skupin, vyprávění, diskuse apod.; procvičovat často v hovoru i v písemném projevu neužívanější slova vyskytující se v rozhovoru a vystříhat se neživotných, převážně popisných vět;

h) věnovat pozornost samostatnému písemnému projevu, zejména ve formě dopisu, využívat ve větší míře dopisů dětí z SSSR i nácviku odpovědi na dopis, sdělení apod.;

ch) vést žáky k zájmové četbě i k četbě odborně zaměřených článků, přispívajících k pracovní výchově;

i) mít při praktickém zaměření stále na zřeteli výchovně vzdělávací cíl ve vyučování ruštině.

S novým pojetím a vztahem mezi komplexními dovednostmi a jazykovými prostředky se nezbytně změní i způsoby hodnocení prověrky dovedností a znalostí. Doposud se kladl přílišný důraz na jazykové prostředky, především na mluvnici a pravopis, nebo na znalost izolovaných slov, mluvnických pravidel a paradigmát. Základním hlediskem pro nové hodnocení budou především komplexní dovednosti. Při jejich prověrce bude zjišťována znalost jazykových prostředků. Zvláštní pozornost bude při realizaci nového pojetí věnována zaostávajícím žákům a naopak i žákům jazykově nadaným.

Další rozpracování nového pojetí vyučování ruskému jazyku

V celkovém souhrnu byly nastíněny základní problémy nového pojetí, které si vyžádají dalšího podrobného rozpracování. Především bude nutno

a) podrobně teoreticky rozpracovat celkové pojetí vyučování ruštině z hlediska nejdůležitějších problémů praktického ovládnutí jazyka ve formě studie a podrobit ho výzkumu;

b) zkoumat a sledovat v praxi, jak pomáhají určité efektivní způsoby práce (zejména k rozvoji samostatného ústního projevu);

c) rozpracovat hovorovou stránku pro všechny ročníky jako přípravu k zpracování osnov a učebnic;

d) upravit výběr slovní zásoby podle témat k ústnímu projevu a podle potřeb pracovní výchovy;

e) vypracovat nový návrh osnov;

f) vypracovat návrh na názorné pomůcky a metodické knihy pro učitele;

g) z hlediska požadavků na nové pojetí přehlédnout systém soustavného studia učitelů a prázdninových kursů.

Učební osnovy

Pokud jde o osnovy, bude nutno v nich zdůraznit (v úvodu, v základním učivu i v metodických poznámkách) praktický cíl mnohem více, než je tomu dosud v pokusných osnovách. V požadavcích na základní učivo budou zařazeny řečové dovednosti na prvé místo, před jazykové prostředky. Vzhledem k novému pojetí ostatních předmětů bude třeba v jednotlivých ročnících provést koordinaci zejména mezi probíraným učivem v ruštině a v mateřském jazyce. Jednotlivá obecná hesla požadavků na hovorovou stránku budou podrobně rozpracována tak, aby se splnění konečného cíle v aktivním projevu žáků mohlo dosahovat postupně. Slovní zásoba bude zvětšena o jistý počet slov v každém jednotlivém ročníku (6. ročníkem počínajíc), zejména z výrobně technického oboru a znovu prověřena z hlediska porozumění a vyjadřování. Praktické zaměření si vyžádá zvláštního zpracování úvodních metodických poznámek, aby v nich u jednotlivých řečových dovedností bylo zdůrazněno řešení základních problémů, vyplývajících z nového pojetí vyučování ruštině. Tak např. u čtení se věnuje pozornost syntetickému čtení, užití logického odhadu, práci se slovníkem a vytkne se počet stránek domácí četby v jednotlivých ročnících. U poslechu bude zdůrazněn časový poměr k ostatním komplexním dovednostem, dále užití moderních přístrojů: gramofonu, magnetofonu a rozhlasu. Při ústním projevu budou uvedeny účinné způsoby. Rovněž

u písemného projevu bude vedle výčtu cvičení zdůrazněn samostatný písemný projev.

Uvádíme ve stručnosti návrh některých změn v jednotlivých ročnících, které bude třeba provést z hlediska nového pojetí ve srovnání s návrhem pokusných osnov pro DSS.

4. ročník: V požadavcích na ústní projev se vypustí překlad z češtiny do ruštiny jako komplexní cílová dovednost. Hovorová stránka bude rozšířena o jednoduchý dialog s obměnami. Počet slov zůstává beze změny.

5. ročník: Hovorová stránka bude rozvedena tak, aby zahrnovala i samostatné krátké vyprávění a reprodukci. V hovorové části se zdůrazní témata, z nichž bude vybrána slovní zásoba ke konverzaci (např. rodina, škola, jídlo, oděv apod.).

6. ročník: V požadavcích na ústní projev budou určena konverzační témata, z nichž se bude čerpat aktivní slovní zásoba. Rozšíří a zpřesní se požadavky na samostatný ústní projev (samostatné krátké sdělení a vyprávění). U písemného projevu se vytyčí požadavek na sestavení krátkého dopisu (pozdravu, blahopřání apod.). Slovní zásobu ve srovnání s návrhem pokusné DSS bude možno rozšířit asi o 50 slov, z nichž přibližně polovina budou slova z odborné terminologie, označující názvy nejužívanějších předmětů, nástrojů a činností.

7. ročník: Požadavky na hovorovou stránku se zpřesní a rozšíří zejména o samostatné vyprávění a reprodukci a konkrétně se vytknou konverzační okruhy. V požadavcích na písemný projev se nově formuluje požadavek na sestavení jednoduchého dopisu. Rozsah slovní zásoby a mluvnice zůstává beze změny.

8. ročník: V komplexních dovednostech se zpřesní a rozšíří požadavky na ústní projev o další a poměrně složitější dialogy na daná témata s přesným vymezením konverzačních témat. V požadavcích na čtení a porozumění čtenému textu zdůrazní se vedle používání školního slovníku i logický odhad. Slovní zásobu bude možno rozšířit o 50 slov, převážně označujících pojmy z průmyslu a zemědělství.

9. ročník: V komplexních dovednostech se vedle užití školního slovníku zdůrazní i logický odhad, v aktivním projevu se rovněž vytyčí požadavek samostatného volného vypravování o nejdůležitějších otázkách z probrané tematiky, konkrétně se určí další konverzační témata. V písemném projevu se zdůrazní forma dopisu s některými zvláštnostmi ruské korespondence, vyplňování přihlášky k pobytu apod. Slovní zásobu bude možno rovněž rozšířit o 50 slov, z nichž asi 30 budou nejužívanější termíny z průmyslu a zemědělství.

Učebnice

V učebnicích je třeba mnohem více, než tomu je v pokusných učebnicích, věnovat pozornost nácviu řečových dovedností. Realizace nového pojetí bude vyžadovat důkladnější revizi především všech textů, zdali odpovídají požadavkům na čtení, poslech, ústní a písemný projev. Dosavadní pokusné učebnice nepřistupovaly k řešení praktických dovedností důsledně. Texty by měly být trojího druhu, a to zvlášť pro analytické čtení s větším počtem nových slov a mluvnických jevů, pro syntetické čtení s malým počtem nových slov a konečně texty pro nácviu ústního projevu převážně ve formě dialogů. Pokud jde o články pro syntetické čtení, mohou být uvedeny ve zvláštním oddíle učebnice s označením „Samostatná četba“.

Pokud jde o cvičení, je především nutno věnovat pozornost nácviu ústního projevu, a to ve formě účinných cvičení, dialogů, výchozích situací, didaktických obrázků a z hlediska jednotlivých ročníků tak, aby ve vyšších ročnících převažovalo samostatné ústní vyjadřování. Rovněž při nácviu slovní zásoby a mluvnice bude

třeba využívat cvičení k ústnímu projevu mnohem více, než tomu bylo doposud. Vcelku by měl být v učebnicích podstatně větší počet cvičení k samostatnému ústnímu a písemnému projevu, zvláštní cvičení k nácviku logického odhadu, k rozvoji dovednosti čtení a poslechu a konečně větší počet didaktických obrázků přispívajících k hovoru. Do učebnic je potřebí ve větší míře zařadit básně a písně.

Uvádíme v přehledu návrh nejdůležitějších změn při přepracování pokusných učebnic z hlediska nového pojetí.

4. ročník: Zkušenosti z výzkumu pokusné učebnice ukazují, že nácvik tiskací a psací azbuky, trvající tři čtvrti roku, je příliš zdlouhavý a neumožňuje rozvíjet zájem žáků o ruštinu, zejména četbou krátkých souvislých povídek, pohádek apod. Výzkum ukázal, že nácvik tiskací azbuky lze zkrátit na 3–4 měsíce a tím lze dosáhnout lepších výsledků po stránce výchovně vzdělávací i praktické bez jakéhokoli přetěžování žáků.

5. ročník: Některé články se nahradí vhodnějšími články pro nácvik hovoru. Ve cvičeních se zdůrazňuje samostatný ústní i písemný projev. Pro rozvoj samostatného syntetického čtení se vsune do učebnice zvláštní oddíl s články pro samostatnou četbu. Do učebnice se zařadí didaktické obrázky k nácviku slovní zásoby a hovoru.

6. ročník: Některé texty se nahradí texty pro nácvik hovoru. Větší počet cvičení se věnuje samostatnému ústnímu projevu s užitím didaktických obrázků a nácviku logického odhadu. Zvětší se počet básní a písní. Na konec knihy se zařadí vhodně adaptované články pro samostatnou četbu.

7. ročník: Některé texty se nahradí výlučně texty pro nácvik ústního projevu. Ve cvičeních se věnuje pozornost samostatnému ústnímu projevu a využije se více hovoru jako prostředku k nácviku slovní zásoby a mluvnice. Do cvičení se zařadí nácvik logického odhadu, samostatné hledání ve slovníku. K učebnici se přiřadí oddíl s několika vhodnými články pro samostatnou četbu.

8. ročník: Pokusná učebnice se přepracuje tak, aby neměla charakter závěrečného ročníku. Do učebnice se zařadí oddíl pro doplňkovou četbu a četbu odborné literatury. Ve cvičeních se více věnuje pozornost samostatným hovorům na základě životních situací (rozhovor Čecha s Rusem) a nácviku jednoduché ruské korespondence.

9. ročník: Z dosavadní pokusné učebnice je nutno vytvořit učebnici pro rozvoj komplexních jazykových dovedností i jazykových prostředků, pro souhrn teoretických poznatků o jazyce. Některé články budou upraveny tak, aby posilovaly výlučně hovorovou stránku jak z hlediska přirozených situací, tak i z hlediska výběru slovní zásoby. Konverzační materiál bude zařazen přímo do jednotlivých lekcí. Do zvláštního oddílu pro doplňkovou četbu budou zařazeny vhodně adaptované články pro nácvik četby odborného tisku. Podobně jako v předchozích učebnicích se soustředí ve cvičeních pozornost na zvládnutí komplexních dovedností, především samostatného ústního a písemného projevu, na osvojení slovní zásoby a mluvnických jevů potřebných z hlediska praktického ovládnutí jazyka. Vzhledem k souhrnu mluvnického učiva v této třídě budou mluvnické výklady nového učiva zestručněny a mluvnické jevy omezeny jen na ty mluvnické jevy a výjimky, které jsou nejpotřebnější pro porozumění a vyjadřování. Do učebnice se zařadí didaktické obrázky k rozvoji samostatného ústního projevu, a to ve formě filmových záběrů.

Učební pomůcky

Praktické zaměření vyučování vyžaduje přehlédnout dosavadní a navrhnout další učební pomůcky, které mají vytvářet v podstatě jediný systém, vybudo-

vaný na zásadě postupnosti a cykličnosti. To se týká např. konverzačních příruček, mluvnických přehledů, školních časopisů, povídek, pohádek nebo adaptovaných knih, slovníků apod., dále názorných pomůcek např. obrazů k procvičování a opakování slovní zásoby, mluvnice a ústního vyjadřování, tabulek k procvičování písmen a hlásek, a konečně moderních přístrojů, jako magnetofonu, gramofonu, diafilmu, rozhlasu apod. Systém učebních pomůcek by měl plně přispívat k rozvoji praktického zaměření a vyhovovat zásadně uvědomělosti, socialistické výchovnosti, samostatnosti a aktivnosti v práci žáků. Měl by být v soulase s přirozeným vývojem vyučování ruštině i v naprosté jednotě s praktickým i výchovně vzdělávacím cílem. Tak např. pro počáteční vyučování ruštině ve 4. ročníku bude nutno vedle tabule azbuky (tiskací a psací) a skládací azbuky vydat didaktické obrázky znázorňující předměty (konkréta) a některé činnosti, gramofonové desky s původními texty a dialogy z učebnice, s básněmi a písněmi a s metodickým nácvikem výslovnosti zvuků odlišných od češtiny.

Postupně v jednotlivých ročnících bude třeba podle konverzačních témat uvedených v osnovách vydat obrazy pro nácvik hovorové stránky, a to jak situační obrázky, tak i obrázky popisné, znázorňující např. nástroje, stroje nebo některé výrobní a zemědělské činnosti apod. V 5. a 6. ročníku bude rovněž potřeba nahrát na desky původní texty učebnic a některá vzorová konverzační témata, písně a básně. Pro vyšší třídy bude nutno vydat na základě vybraných konverzačních témat série fotografií z hospodářského a kulturního života SSSR a diafilmy s cílem porozumění a vyjadřování, zlepšené tabule ruského skloňování a časování. Počítá se s tím, že se plně využije magnetofonu a školního rozhlasu.

Školská praxe

Učitelé ruštiny musí být pro splnění praktického cíle vyučování ruštině řádně připraveni jak po stránce jazykové, tak i po stránce metodické. Krajské pedagogické ústavy, školské odbory mají svědomitě pečovat o stálý odborný a pedagogický růst učitelů ruštiny, pomocí osvědčených prázdninových kursů i soustavného studia učitelů, v jehož obsahu by mělo v těchto letech převažovat praktické zaměření ruštiny, využití moderních pomůcek. Rovněž na seminářích i schůzkách předmětové komise by určitá část měla být vždy věnována praktickému nácviku hovoření, popřípadě by měla být vedena rusky.

Časopis Ruský jazyk musí mnohem pohotověji přinášet články na pomoc praktickému ovládnutí ruštiny. Pro budoucnost je třeba bezpodmínečně počítat s metodickým propracováním nácviku komplexních dovedností pro jednotlivé stupně ve formě metodik nebo metodických statí, které by měly podporovat rozvíjení tvůrčí iniciativy učitelů. Celkový systém přípravy učitelských kádří na pedagogických institutech bude vyžadovat revizi z hlediska praktického zaměření ruštiny.

*

Úkolem tohoto článku bylo podat ve stručnosti první orientaci o základních problémech spojených s řešením nového pojetí cíle, obsahu a metod práce ve vyučování ruštině v duchu zásady spojení školy se životem. Hlubšímu teoretickému rozpracování a zdůvodnění důležitých otázek souvisejících s novým pojetím bude věnována zvláštní studie.

1. Usnesení ÚV KSČ z 23. dubna 1959, *O těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v ČSR.*
2. S. G. Strumilin, *Cesty ke komunismu*, SNPL 1959.
3. O. Chlup, *Přestavba školy v současné etapě budování socialismu*, Pedagogika 3, 1959.
4. B. Kujal, *Všeobecné vzdělávací škola z hlediska spojení výchovy a vyučování se životem, s výrobní prací*, Pedagogika, 3, 1959.
5. *Za korektní ulehčení předpředávání inostranných jazyků*, Inostrannyje jazyky v škole 3, 1959.
6. L. S. Andrejevskaja-Levenstern, O. E. Michajlova, *Metodika předpředávání francouzského jazyka*, Moskva 1958.
7. I. V. Karpov, *Aktualnyje voprosy metodiki obučení inostrannomu jazyku v sredněj obščeeobrazovatelnoj škole v SSSR*, Metodický sborník LKR, I, ÚV SČSP, Praha 1959.
8. V. Čícha, A. M. Effenbergerová, A. Strážová, *Základní problémy vyučování ruštině na národní škole*, SPN, 1957.
9. F. Malíř, *O správné pojati vyučování ruskému jazyku*, Ruský jazyk, 5, 1959.
10. *Pokusné učební osnovy všeobecné vzdělávacích škol*, Ruský jazyk, SPN, Praha 1957.

Вацлав Ци́ха

Русский язык в общеобразовательной девятилетней школе

Новая концепция обучения русскому языку в согласии с принципом связи школы с практической жизнью в общеобразовательной девятилетней школе подчеркивает требование практического овладения языком, т. е. стремления к тому, чтобы ученик достиг предусмотренной степени речевых умений и навыков при чтении, понимании со слуха, в устной и письменной речи. Поэтому метод новой концепции обучения русскому языку решает вопрос правильного соотношения между языковыми средствами и речевыми умениями, и проблеме правильного использования родного языка, заключающуюся в процессе перехода от переводных к беспереvodным формам работы при понимании и высказывании на русском языке и в отказе от излишней перегрузки теорией и грамматикой. Наряду с языковой стороной вопроса подчеркивается в новом толковании сторона воспитательная и образовательная, т. е. идейное, моральное и эстетическое воспитание и развитие умственных способностей ученика. В новой концепции особенно подчеркиваются эффективные методы работы, самостоятельность и активность учеников, использование наглядных пособий и новейшей техники. Внедрение этого нового метода потребует разработку новой учебной программы и учебников, лучшей и более систематической организации подготовки учителей как языковой, так и методической, и полного содействия их творческой инициативе.

Václav Čícha

The Russian Language in the Basic Nine-Year School

In the spirit of the principle of bringing school close to life, the new conception of the Russian language teaching at the Basic Nine-Year School lays stress on the practical mastery of the language, i. e. the pupil should attain the required standards of basic language skills in reading, writing, speaking, and understanding speech. Therefore the content of the new conceptions of the teaching of Russian is handling the question of a correct relationship between language means and language skills, and the problem of using the pupils' mother tongue appropriately, which consists in proceeding from the forms of work with translation to forms of work without translation in understanding and speaking Russian, and the removal of excessive stress on theory and grammar. Besides the language aspect the new conception emphasizes the educational aspect, i. e. the ideological, moral, emotional, and aesthetic education and the development of the pupil's powers of reasoning. The new conception stresses the effective kinds of work, the use of visual aids and modern apparatuses. The implementation of this conception will require the making of new curricula and textbooks, a better and more consistent care for the preparation of teachers as regards their language as well as methodical training, and it will also require full support to be given to the creative initiative of teachers.